

Maria Szczepska-Pustkowska

<https://doi.org/10.26881/pwe.2019.45.11>

ORCID: 0000-0002-8307-6566

Uniwersytet Gdański

pedmsp@ug.edu.pl

Sprawozdanie z I Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z cyklu „Edukacja-Społeczeństwo”: Edukacja i pedagogika w gąszczu pluralizmu religijności i areligijności

Gdańsk, 19–20 listopada 2018 r.

W gościnnych murach Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego 19 i 20 listopada 2018 r. odbyła się konferencja naukowa pod patronatem Zespołu Pedagogiki Ogólnej i Teorii Wychowania KNP PAN, zorganizowana przez Zakład Pedagogiki Ogólnej Instytutu Pedagogiki UG. Konferencja ta została poświęcona edukacji i pedagogice w perspektywie pluralizmu religijności i areligijności. Dwudniowe spotkanie podzielono na dwa wyraźnie zarysowane bloki. Pierwszego dnia odbył się panel z udziałem zaproszonych Gości reprezentujących różne Kościoły i wspólnoty wyznaniowe; drugiego zaś swoje wystąpienia w czterech sekcjach przedstawili badacze z różnych uczelni w kraju. Panel, moderowany przez dr hab. **Anielę Różańską** z Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego oraz dr. hab. **Jerzego Kojkoła** z Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni, przewidywał prezentację teoretyczno-ideowego podłoża edukacji – z uwzględnieniem podstaw antropologicznych, filozoficznych, kulturowych i społecznych, na których opiera się misja edukacyjna reprezentowanych przez nich Kościołów i wspólnot. W przedpołudniowej części panelu głos zabrali: **Mohamed Atoun** (Przewodniczący Pomorskiego Oddziału Ligi Muzułmańskiej RP w Gdańsku) i **Olgięrd Chazbijewicz** (Przewodniczący Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Gdańsku), **Paweł Bartosik** (pastor Ewangelicznego Kościoła Reformowanego w Gdańsku), **Jarosław Jarosz** (pastor Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Gdańsku), **Michał Rucki** (Wiceprzewodniczący Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Gdańsku), **Marcin Hintz** (ks. dr hab. prof. Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, biskup diecezji pomorsko-wielkopolskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego) i **Dariusz Stępkowski** (ks. dr hab. prof. nadzw. Wydziału Nauk Pedagogicznych UKSW w Warszawie). Popołudniową część panelu wypełniła dyskusja, której tematami przewodnimi były: kształt pluralizmu religijnego, zagadnienie praktyk i podejmowanych działań edukacyjnych odnoszących się zarówno do ortodoksji, jak i heterodoksji, postrzegania innych religii i pluralizmu religijnego w ogóle w ramach konkretnych wspólnot oraz praktyki i dróg ich konkretyzacji i komunikowania innym.

Drugiego dnia konferencji obradowano w czterech sekcjach. W pierwszej, moderowanej przez dr hab. prof. nadzw. **Ewę Rodziewicz**, prace odbywały się pod hasłem *Religia i edukacja religijno-moralna: konteksty filozoficzne i ideologiczne*. **Małgorzata Obrycka** (*O poszukiwaniu etyki uniwersalnej – religijne i posthumanistyczne horyzonty*) zaprezentowała teoretyczne i empiryczne rozważania nad poszukiwaniem uniwersalnych aksjomatów etycznych służących każdemu człowiekowi. Przedstawiła wyniki badań fenomenograficznych, których celem było rozpoznanie istoty rodzinnego wychowania religijnego. Wyniki Autorka skonfrontowała z założeniami etyki niezależnej Tadeusza Kotarbińskiego oraz etyki posthumanistycznej, co pozwoliło jej na próbę wytypowania uniwersaliów etycznych służących realnemu (za)istnieniu humanitaryzmu międzyludzkiego i międzygatunkowego.

Rafał Włodarczyk (*Religia i ideologia w ujęciu Ericha Fromma i Paula Tillicha. Implikacje dla pedagogiki współczesnej*) swoje wystąpienie poświęcił linii dzielącej religię i ideologię. Szczególną uwagę zwrócił na stanowiska Ericha Fromma i Paula Tillicha, którzy przemawiają na rzecz wymiennego używania terminów „ideologia” i „religia” na oznaczenie jednego zjawiska i proponują przyjęcie pojęcia „ideologia” mieszczące w sobie również to, co określa się mianem religii, bądź pojęcia „religia”, której specyficznymi formami ponowoczesnego, zsekularyzowanego społeczeństwa są ideologie. Prelegent przedstawił wskazania i implikacje, które wynikają z takiego ujęcia dla współczesnej teorii pedagogicznej i praktyki edukacyjnej pluralistycznego świata późnej nowoczesności.

Osnową rozważań **Dariusza Stępkowskiego** (*Religia – kształcenie – wielostronność z perspektywy pedagogiki ogólnej*) było pojęcie kształcenia. Z perspektywy pedagogiki ogólnej Autor scharakteryzował fenomen religii (i religijności), który dwójako połączył z kształceniem. Wskazał, że religijność (i religia) jest zakotwiczona w *ukształcalności* jako warunku możliwości (nie utożsamia się z nią jednak); stanowi także *dopełnienie kształcenia*, dzięki któremu osiąga stan wielostronności. Z tej perspektywy religia i religijność tracą i zyskują jednocześnie. Tracą uprzywilejowaną pozycję w edukacji, zyskują natomiast nowy – kształceniowy obszar oddziaływań pedagogicznych, którego korelatem powinna być właściwa edukacja religijna.

Inspiracją wystąpienia **Małgorzaty Lewartowskiej-Zychowicz i Longiny Strumskiej-Cylwik** (*Na przecięciu dyskursów: edukacja (religijno-)moralna w neoliberalnym świecie*) było pytanie postawione przez Maksymiliana Chutorąńskiego, czy związki pomiędzy wychowaniem moralnym a moralnością są konieczne, czy też możliwe jest nie-normatywne wychowanie moralne (które umożliwiłoby rozwój moralny, nie sugerując jednak moralności, ku której miałby on dążyć). Chutorąński uważa, że wychowanie takie nie jest możliwe i wyjaśnia, że zarówno rozwój moralny, jak i wychowanie moralne stanowią zagadnienia, których opis, wyjaśnianie, projektowanie wymagają przyjęcia określonych założeń. Nawiązując do tezy Chutorąńskiego, Autorki przyjrzały się założeniom ideowym, które kryją się w podstawie programowej nauczania religii dla I etapu edukacyjnego, a swoje analizy i rozważania poprzedziły charakterystyką podstawowych założeń liberalnego i neoliberalnego projektu edukacji moralnej, która dostarczyła im wskazania do zbadania podstawy programowej.

Monika Humeniuk („*Słabe myślenie*” a religia – hermeneutyczne inspiracje dla pedagogiki religii) w wygłoszonym referacie wskazała, że konieczność samoograniczania się pedagogiki religii, wynikająca z określanych konfesyjnie warunków ortodoksji, może prowadzić do pytań o kierunki, możliwości i granice rozwoju tej subdyscypliny. Zastanawiała się, czy na gruncie skodyfikowanych teologii (określonych metafizyk, ontologii i antropologii ujmowanych w lokalnych, legitymizowanych przez religie instytucjonalne lub ich partykularne tradycje systemach doktryn) możliwe jest poszukiwanie oraz włączanie w obszar teorii i praktyki pedagogiki religii innych niż kanoniczne interpretacje tekstów „świętych ksiąg”. Podjęła też próbę ustalenia, czy i w jakim zakresie kapitał filozoficzny hermeneutyki, uznanej *de facto* za podstawę nauk humanistycznych jako takich, daje się włączać do refleksji pedagogiczno-religijnej przez specyficzne „mówienie” o doświadczeniu religijnym.

Druga sekcja, moderowana przez dr hab. prof. nadzw. **Marię Szczepką-Pustkowską**, obradowała pod hasłem *Edukacja religijna – praktyki i polityki*. **Anna Blokus-Szkodzińska** (*Refleksja teologiczna w paradygmacie ojcostwa wczoraj i dziś*) omówiła pedagogiczne paradygmaty ojcostwa na podstawie analizy tekstów pedagogicznych dotyczących roli ojca, wskazując ślady refleksji teologicznej obecne w tych paradygmatach w kontekście wzoru świętego Józefa. Przedstawiła też krótkie wywiady, w których dzieci w wieku przedszkolnym odpowiadały na pytanie: kim jest tata? Na tak zarysowanym tle osadziła rozważania uwzględniające bogactwo i specyfikę roli ojca oraz jego współczesny obraz.

Celem wystąpienia **Magdaleny Bednarskiej** (*Edukacja religijna młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej i jej konsekwencje w ujęciu szans i zagrożeń*) było przedstawienie przebiegu edukacji religijnej młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej oraz ukazanie jej konsekwencji, które prowadzą do wyboru określonego miejsca dalszej *samoformacji religijnej* w wybranej społeczności. Autorka podzieliła się także refleksją dotyczącą motywów wyboru przez tę grupę osób określonych wspólnot religijnych (świadkowie Jehowy) i dokonała próby analizy szans i zagrożeń, które wynikają z wyborów uczestników badań.

Jarosław Marzec (*Polityka religijności w epoce instant*) odwołał się do zjawisk zaliczanych do duchowych, będących skutkiem przeformułowania kontekstu egzystencjalnego człowieka ponowoczesnego oraz mapy zjawisk religijnych, mieszczących się w nurcie analiz dotyczących religijności w epoce instant. W opinii Autora w wypadku doświadczenia religijnego można zasadnie mówić, że w epoce tej pojawia się *domena polityki religijności*, na co zdaje się wskazywać ogólny stan badań nad duchowością człowieka współczesnego (rozważania Janusza Mariańskiego nad przemianą religii w epoce ponowoczesnej) oraz duchowością w epoce globalizacji (na przykładzie zjawiska sprzężenia kultury Wschodu i Zachodu). Na tej analizie i teoretycznej propozycji Kena Wilbera oparł postulat wprowadzenia do edukacji (religijnej) *integralnej praktyki życiowej* oraz *integralnej duchowości* jako najbardziej pożądanego modelu duchowego rozwoju.

Sekcja trzecia, której hasłem przewodnim było *Edukacja religijna: praktyki i miejsca*, obradowała pod kierunkiem ks. dr. hab. prof. nadzw. **Dariusza Stępkowskiego**. **Aniela Różańska** (*Pluralizm w edukacji religijnej w krajach Grupy Wyszehradzkiej – mit czy*

fakt?) zwróciła uwagę na fakt, że w krajach Europy Środkowo-Wschodniej nadal problemem jest brak rzeczywistego pluralizmu w szkolnej edukacji religijnej. Przyjęła założenie, że pluralizm religijny (postrzegany bardziej jako wyzwanie lub zagrożenie niż droga wyjścia z impasu) stanowi wartość pedagogiczną sprzyjającą wzmocnieniu i legitymizacji religii w świecie współczesnym. Ujmując edukację religijną jako formę kształtowania otwartej tożsamości kulturowej, poszukiwała odpowiedzi na pytania: Czy i w jakim stopniu szkolna edukacja religijna wspomaga kształtowanie otwartości wobec inności religijnej oraz kształtowanie otwartej tożsamości religijnej młodzieży? Jaka edukacja religijna umożliwi młodzieży zarówno poznanie własnej religii i kultury, jak i zrozumienie oraz poszanowanie kulturowych i religijnych tradycji Innych?

Ewa Zalewska (*Kształtowanie tożsamości religijnej w pluralistycznej rzeczywistości jako cel i wyzwanie edukacji religijnej w Niemczech*) sformułowała tezę dotyczącą potrzeby redefinicji tradycyjnego modelu edukacji religijnej w Polsce i wskazała na jej dialogiczny model jako sprzyjający kształtowaniu tożsamości religijnej podmiotów w dobie pluralizmu kulturowego i religijnego. Konstytutywne elementy tego modelu są wyznaczone przez: ideę dialogu (międzyreligijnego i w obszarze własnego *sacrum*), potrzebę kształtowania refleksji moralnej i postaw krytycznych jako podstawy funkcjonowania w obszarze aksjologicznym i poznawczym związanym ze sferami *sacrum* i *profanum* oraz traktowania tożsamości religijnej jako zadanej (nie nadanej). Prelegentka wypowiedź zilustrowała przykładem edukacji religijnej w Niemczech, dokonując jej rekonstrukcji na podstawie literatury oraz programów kształcenia i podręczników szkolnych do szkoły podstawowej.

Adela Koźyczkowska wystąpienie *Podręcznikowy wzór religijności Kaszubów* rozpoczęła od wyjaśnienia, że nauczyciele języka kaszubskiego dysponują dziś kilkoma podręcznikami do edukacji językowej. Jedne z nich ukazują religię i religijność Kaszubów jako artefakty kulturowe, inne wyraźnie wykraczają poza edukację kulturową w kierunku edukacji religijnej. Celem referatu była rekonstrukcja podręcznikowego wzoru religijności Kaszubów, próba odniesienia go do praktyki zachowań religijnych obserwowanych w czasie uroczystości religijnych oraz sposobu, w jaki wytwarzane jest poczucie wspólnotowości i tożsamości w wyniku tradycji/ zachowań religijnych Kaszubów w ich aspekcie różnienia się od religijności Polaków, jak również obecnej/nieobecnej karnawalizacji uroczystości religijnych (zwłaszcza w zakresie tzw. *nowej ludowości*).

Szymon Dąbrowski (*Spór o polską pedagogikę religii*) zaprezentował analizę aktualnych badań na gruncie polskiej pedagogiki religii ze wskazaniem kluczowych sporów zarówno na poziomie problemowym, jak i metateoretycznym. Autor podjął się tu z jednej strony ukazania struktury, zakresu oraz granic problematyki badawczej w obrębie polskiej pedagogiki religii, z drugiej zaś – prezentacji dyskusji o statusie polskich badań nad edukacją religijną, w których dominuje nurt analiz katechetycznych, niejako ograniczając znaczenie i wpływ nurtów religioznawczych, filozoficznych czy pedagogicznych.

W ostatniej – czwartej sekcji, która obradowała pod hasłem *Edukacja religijna a religijność*, dyskusję moderowała dr hab. prof. nadzw. **Małgorzata Lewartowska-Zycho-**

wicz. Na wstępie referatu **Monika Mazurek-Janasiak** („...zimny albo gorący...” (Ap 3, 15), czyli jak to jest z religijnością Polaków) zwróciła uwagę, że mimo deklaracji blisko 90% Polaków, że są „wierzącymi”, jedynie około 40% to „osoby wierzące – praktykujące”. Ich religijność mimo mocnych związków z instytucją Kościoła można określić jako *wybiórczą*. Równocześnie nawet religijność oparta na instytucji Kościoła przeniknięta jest wartościami sprzecznymi z jego naukami. Elementy te (np. astrologia, przesady) tak silnie wrosły we współczesną kulturę, że niezauważalnie oddziałują na jednostki. Autorka podjęła próbę odpowiedzi na pytanie, czy tylko refleksyjność jednostki i świadomy wybór wiary powoduje odrzucenie tych elementów, skoro we współczesnym świecie trudno uciec od wszechobecnej popkultury. Na tak zakreślonym tle przedstawiła wstępne wnioski o religijności studentów – pokolenia, które uczestniczyło w katechizacji na każdym etapie edukacji.

Maria Szczepska-Pustkowska (*Pytania egzystencjalne w(e) (wczesnej) edukacji religijnej*) zwróciła uwagę, że istnieją liczne wątpliwości, czy szkoła jest najbardziej odpowiednim miejscem do kształtowania wrażliwych obszarów ludzkiego ducha, do których należy światopogląd religijny. Celem jej wystąpienia była refleksja nad miejscem i rolą pytań egzystencjalnych w (polskiej) wczesnej edukacji religijnej – pytań, które w programach tejże edukacji w innych krajach (przykład szwedzki) zajęły miejsce centralne, stając się podstawą kolejnych reform w tym zakresie. Autorka postawiła też pytanie o dialogiczną naturę nauczania, którą postrzega jako podstawowy warunek wszelkiej edukacji, w tym także religijnej. Na potrzeby swojego wystąpienia prelegentka dokonała analizy *Podstawy programowej katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce z 2010 i 2018 r.*

Sylwester Zielka (*Niereligijni rodzice: strategie oporu wobec nieprzyjaznej instytucji szkoły*) przedstawił w referacie strategie oporu stosowane przez niereligijnych rodziców wobec religijnych praktyk szkoły. Przypomniał, że chociaż edukacja religijna w polskich szkołach jest faktem, to nie obejmuje wszystkich uczniów. Do szkoły uczęszczają także dzieci, których rodzice nie wyznają żadnego światopoglądu religijnego. Autor skupił się na analizie narracji, w których rodzice niereligijni opisują trudności, na jakie napotykać ze strony szkoły, do której uczęszczają ich dzieci, oraz sposoby radzenia sobie z tymi trudnościami, co Autor postrzega w perspektywie oporu. Narracje rodzicielskie stanowiły wypowiedzi uczestników grupy dyskusyjnej *Nasze dzieci nie uczęszczają na religię*.

Konferencję podsumowała i zamknęła dr hab. prof. nadzw. **Maria Szczepska-Pustkowska**, która przypominała, że dyskusje prowadzone w ciągu dwudniowego spotkania koncentrowały się na pluralizmie postrzeganym jako żywotna siła nowoczesnych społeczeństw demokratycznych i wartość, dzięki której w przestrzeni społecznej mogą się pojawiać zróżnicowane głosy (także sprzeczne i konkurujące ze sobą). Uczestnicy Konferencji traktowali pluralizm jako możliwość nieskrępowanego rozwijania różnych potencjałów, co znajduje zastosowanie w sferze edukacji. Co więcej – sfera ta może być rozumiana jako podstawowa platforma porozumienia między różnymi filozofiami życia, odmiennymi stylami egzystencji, różnymi afiliacjami – w tym odnoszącymi się do obszarów religii. Rozwijając tę ideę, uczestnicy konferencji dokonali wspólnego na-

mysłu nad warunkami i kondycją pluralizmu w odniesieniu do religijności i areligijności w warunkach polskiej edukacji i myśli pedagogicznej. W centrum dwudniowego spotkania postawiono refleksję nad rzeczywistym i wyobrażonym charakterem pluralizmu religijnego w polskich praktykach szkolnych i teoriach edukacyjnych. Wychodząc z założenia, że wielość rozumiana jako niejednorodność sądów, ocen i wartości wymaga postawy otwartości i życzliwej interpretacji innych sposobów myślenia, wyrażania przekonań i wierzeń, poszukiwano odpowiedzi na pytania o możliwości realizowania tych postulatów przez polski system edukacji.